

У 1930-х рр., поряд із фільмами про сучасність, кіномитці знову звертаються до історично-революційної проблематики. Так, на екранах з'являються фільми, присвячені подіям громадянської війни («Перекоп», «Охоронець музею», «Мірабо», «Останній порт», «Молодість») та революції 1905 – 1907 рр. («Генеральна репетиція», «Чорні дні», «Фата Моргана»). Крім титульної проблематики, у цих фільмах знаходять відображення такі теми, як розшарування селянства та боротьба за землю, боротьба за здобутки революції, перехід кращих представників інтелігенції на сторону революції тощо [8, 40].

Численні дискусії кінця 1920-х рр. щодо проблем радянського кінематографу зачіпали й питання тематики фільмів. Так, було прораховано, якщо кіноіндустрія буде виробляти ідеологічно та художньо витримані картини, то їх кількість становитиме лише 15 – 20 на рік. Це надзвичайно мала цифра, яка пояснювалася значними фінансовими затратами та часом на перевірку змісту картини. Тож, було запропоновано так розподілити тематику кінострічок: «Головне місце в репертуарі радянського кінематографу мають займати, як це було й до нині, героїчні картини. Мета цих картин – мобілізувати свідомість мас, сформувати переконання в необхідності героїчної боротьби за соціалізм, світову революцію. Зміст цих картин доведеться, як і раніше, черпати із історії революційної боротьби робітничого класу та комуністичної партії у нас та за кордоном. Друге місце в репертуарі за своїм соціальним значенням повинні зайняти картини, які розробляють проблеми побуту перехідної епохи від капіталізму до комунізму. І третє місце в репертуарі радянського кінематографу, менше за значенням, але кількісно більше, мають зайняти картини розважального порядку, мета яких, залучаючи маси в кіно, давати розумну розвагу і тим самим боротися з більш шкідливими захопленнями населення (п'яцтвом, хуліганством тощо)» [9, 30-31]. Звісно, всі картини мали відповідати більшовицьким критеріям: бути культурними та нести комуністичну ідеологію. В той же час, фільми повинні бути легкими для сприйняття та захоплюючими.

Отже, партія більшовиків прагнула жорстко регламентувати усі прояви життя суспільства, не був виключенням і кінематограф. Потрапивши під особливий контроль влади, він мав виконувати особливу місію формування світоглядних переконань та виховання населення у дусі радянського тоталітаризму. Лише створення «правильних» картин сприяло досягненню цієї мети. Тематика, сценарії, сюжетні лінії, характери героїв, все те, що потрапляло в об'єктив кінокамер, – повинно неодмінно промовляти до глядача глибокими переконаннями, впливати на масову свідомість, трансформуючи її відповідно до комуністичних постулатів.

1. Кинолетопись. Аннотированный каталог киножурналов и документальных фильмов украинских студий (1923 – 1941). – К., 1969.
2. ЦДАВОУ. – Ф. 1238. – Оп. 1. – Спр. 103.
3. Алданов М. Советские люди (в кинематографе) // Искусство кино. – 1991. – № 3.
4. Українське радянське кіномистецтво 1917 – 1929. – К., 1959.
5. 30 лет советской кинематографии: Сб. ст. / Под ред. Д. Еремина. – М., 1950.
6. Блейман М. Правда революции – правда искусства. – М., 1961.
7. Словник термінів кіно. – Б. м., б. г.
8. Жукова А., Журов Г. Українське радянське кіномистецтво 1930 – 1941. – К., 1959.
9. Советское кино перед лицом общественности: Сб. ст. / Под ред. К. Мальцева. – М., 1928.

Samoylenko T.I. Forming of the cinema industry and the structure of the Soviet cinematography. The article is dedicated to the formation process of the main trends of the Soviet cinematography.

Key words: cinematograph, Soviet power, Communist ideology, newsreel.

О. В. Тєвікова

СТИЛЯЖНИЦТВО ТА АНДЕГРАУНД ЯК ЯВИЩА ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» (1953 – 1964 рр.)

*У статті досліджуються такі конкретно-історичні проблеми, як стиляжництво і культура андеграунду. Зародження цих тенденцій зумовлено політикою лібералізації режиму радянської влади, що отримала назву хрущовська «відлига». Особлива увага приділяється процесу трансформації мислення українських радянських громадян під впливом західної культури, що став можливим у рамках політики послаблення самоізоляції Радянського Союзу від капіталістичних країн. **Ключові слова:** стиляжництво, стиляги, андеграунд, «відлига», «залізна завіса», самоізоляція.*

Проблема культурного впливу Америки й Заходу на трансформацію мислення радянських громадян є майже недослідженою у вітчизняній історіографії. Соціально-антропологічний підхід до вивчення історії, у ракурсі якого подається окреслена тема, тільки вибудовує собі нішу серед різноманітних історичних напрямів. Натомість російська історіографія вже має низку конкретно-історичних досліджень, що знаменують «зсув» парадигми від макроісторії до мікродосліджень. Мова йде про рубрику «Повсякденність» у журналі «Родина», започатковану в 1993 р. У рамках цього розділу Л. Брусіловська [1], Р. Кірсанова [2], Н. Лебіна [3 – 5] вивчали західні впливи на культуру радянського суспільства та появу інновацій у його житті. Серед вітчизняних науковців окремі аспекти нашої студії, а саме, розвиток українського костюму в контексті історичних умов і тенденції української радянської моди 1953 – 1964 рр., аналізували Н. Камінська та С. Нікулєнко [6].

Інтерес науковців до соціально-антропологічної історії зростає, проте доводиться констатувати, що у вітчизняній і зарубіжній історіографії ще бракує дослідження, яке цілісно розкривало б явища стиляжництва й андеграунду, зумовлені політикою лібералізації 1953 – 1964 рр. Це і становить мету нашої наукової розвідки. Реалізація мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань: проаналізувати період 1953 – 1964 рр. та реформи, проведені М. Хрущовим; розглянути вплив політики послаблення самоізоляції СРСР від Західного світу; охарактеризувати нові тенденції, що з'явилися в житті українського суспільства; з'ясувати наслідки появи стиляжництва та культури андеграунду для подальшого розвитку радянського соціуму.

Період 1953 – 1964 рр. визначається як переломний та парадоксальний етап розвитку радянської держави та її суспільства. Цей час у науковій літературі прийнято називати добою хрущовської «відлиги», що характеризувалася демократичними тенденціями, започаткованими новим політичним керівництвом. Реформи М. Хрущова були пов'язані зі звільненням радянського суспільства від деяких найреакційніших рис тоталітарного режиму Й. Сталіна в усіх сферах життя, наданням громадянам більших свобод та можливостей, послабленням державного контролю над населенням. Часткова й нестійка лібералізація кардинально не змінила основ тоталітарної системи, проте уможливила поширення новатійних явищ і процесів у побуті та культурі населення, невідконтрольних ідеологічній політиці влади, що впливали на зміну парадигми мислення.

Суттєву роль у цьому процесі відіграло знайомство громадян із культурою та життям західнокапіталістичного суспільства, яке було недосяжним і невідомим. Так звана «залізна завіса», встановлена радянською владою, перекривала людський, інформаційний і культурний обмін, не давала змоги дізнатися через засоби масової інформації чи безпосереднє знайомство про реалії, ідеї та цінності, якими жили люди за кордоном. Натомість партійні ідеологи формували негативне враження про капіталістичний спосіб життя, який зображали переважно «чорною фарбою», а слова «західна буржуазія», «західний капіталізм» розцінювалися як щось «несхвальне» й «неприємне» [7, 3; 8, 71].

Неможливість ознайомитися з історичною спадщиною та досягненнями світової культури й науки впливала на звуження рамок світогляду українців. Так, українознавча співпраця науковців УРСР з їхніми зарубіжними колегами не сприяла налагодженню стійких стосунків і перешкоджала вивченню досягнень провідних світових учених. Зокрема не було українських математиків на наукових симпозиумах в Единбурзі 1958 р. та Стокгольмі 1962 р., лише один історик із УРСР (і той не українець) був на з'їзді істориків 1962 р. у Стокгольмі [9, 190]. Міжнародне наукове й культурне співробітництво переважно проводилося зі слабзорозвиненими країнами, що належали до соціалістичного табору.

Послаблення політичної самоізоляції від капіталістичних країн вносило свої корективи у світосприйняття радянських громадян і відкривало для них нові можливості. Як зазначалося в редакційній статті журналу «Всесвіт» за 1964 р.: «Пішли в небуття часи культу особи й пов'язані з ними тенденції ігнорувати все позитивне, що можна було б нам запозичити за рубежом. Така тенденція нічого, крім шкоди, нам самим не приносила. Всі ми були свідками того, як за останнє десятиліття прискореним темпом відновлювалися порушені зв'язки, – починаючи від масового туризму за рубежі нашої країни й кінчаючи величезним зростанням наукового і культурного обміну» [10, 157].

Про розширення співробітництва Радянського Союзу з Заходом свідчить проведення у Москві VI Всесвітнього фестивалю молоді та студентів (1957), в якому взяла участь 131 країна світу. Фестиваль запам'ятовувався своєю відкритістю, оскільки радянські громадяни могли вільно спілкуватися з іноземцями. Значущою й вибуховою подією стала перша в СРСР виставка робіт П. Пікассо 1956 р. Його мистецтво демонструвало творчу свободу дій і думок, за якою стояла свобода політична, така недосяжна для українців. «Естетичний шок» відчували громадяни Радянського Союзу, коли в Москву 1959 р. приїхав Ів Сен Лоран із показом весняно-літньої колекції від французького модного дому Christian Dior. Приголомшення, яке справили паризькі манекенниці в «заморських одягах», зафіксував легендарний фотограф Г. Сочурек [11]. Вони своїм зовнішнім виглядом і манерою поведінки настільки відрізнялися від радянських жінок, що, здавалося, прибули з іншої планети.

Рамки світогляду радянського соціуму розширювалися і завдяки появі, дозволених ідеологічно пропагандою, деяких іноземних видань і літературних творів (журнали «Берлінські моди», «Венгерська архітектура» та ін., твори М. Дрюона, О. Дюма, А. Камю, Ф. Кафки, А. Конан-Дойля, Е. Ремарка, А. Сент-Екзюпері, Е. Хемінгуей), а також демонстрації в кінотеатрах зарубіжних картин («Римські канікули», «Кохання з першого погляду», «Бабетта йде на війну», «Наречений для Лаури», «Фанфари коханця»), які справляли справжній фурор серед населення.

Процес знайомства із західним світом був контрольований і чітко дозований владою. Проте, так було не

завжди. Своєрідну інформаційну революцію на початку 1960-х рр. здійснило радіомовлення США за допомогою радіостанції «Голос Америки» (близько 62 передачі на добу), що велася російською та іншими мовами народів СРСР [12, 137]. Популярними джерелами політичної інформації були також передачі радіостанцій «Бі-бі-сі», «Ватикан», «Канада», «Мадрид», «Рим», «Свобода» [13, 108-114]. Радянські ідеологи намагалися зменшити вплив цих «шкідливих» передач, забороняючи громадянам їх слухати, про що йшлося в постанові ідеологічної комісії ЦК КПРС «Про боротьбу з ворожою радіопропагандою» від 16 січня 1959 р. [12, 136]. Проте, завдяки імпортом або самостійно «доопрацьованим» місцевими майстрами радянським радіоприймачам, потайки, вночі, коли ці передачі «не глушилися», українці отримували інформацію, протилежну офіційній [12, 108-114; 14, 10].

Усе це сприяло поступовій зміні парадигми мислення, що насамперед засвідчує така нетипова для радянської повсякденності попереднього часу тенденція, як «модництво». Хрущовська доба позначена повсюдним хобі – колекціонуванням фотокарток улюблених кіноакторів, з-поміж яких, важливе місце посідали зарубіжні кумири, чію зовнішність намагалися наслідувати. Зокрема новим явищем моди серед чоловіків стають білі нейлонові сорочки, костюми, довгі плащі й пальта «під Алена Делона» та чорні окуляри «під Збігнева Цибульського».

Після прокату популярного кінофільму «Римські канікули» жіночі гардероби збагатилися так званими менінгітками – капелюшками, що закривали лише саму маківку голови. Такі шапочки носили навіть узимку, ризикуючи захворіти (звідси й назва) [1, 81; 5, 120]. Особливої популярності здобула зачіска «бабетта» – волосся, зібране на маківці голови та укладене за допомогою начісу. Назва зачіски походить від імені головної героїні кінофільму «Бабетта йде на війну», роль якої зіграла Бріджит Бардо.

Поширення набув і розповсюджений на Заході стиль «New Look», започаткований Крістіаном Діором та стиль Коко Шанель, завдяки яким жіночий одяг стає витонченішим [3, 123]. Геометричні лінії та жорсткі фігури, громіздкі деталі, наприклад, великі намощені підплічники, замінюються м'якими лініями й силуетами, з обов'язковим виділенням талії (прикладом є сценічні костюми Л. Гурченко у кінофільмі «Карнавальна ніч»). Модними інноваціями стають також «шпильки», коротенькі спіднички з розрізами та брюки. Втім, ці нововведення не стали широко розповсюдженими серед жінок. Причин цьому декілька: страх виділитися серед інших та повернути до себе увагу, важкість дістати модну закордонну річ, нав'язування радянською ідеологією відповідного стилю одягу. Засоби масової інформації, передусім найпопулярніший серед жінок журнал «Работница», на своїх сторінках пропагували скромніші зачіски, викройки моделей одягу з лаконічними, простими фасонами [15, 31; 16, 31; 17, 30; 18, 30].

Виняток становила передова радянська молодь, яка за свій зовнішній вигляд та манеру поведінки зазнала найбільшої критики від органів влади й громадськості. Преса образливо назвала носіїв західної культури «папугами», «модниками» та «стилягами». Хлопців-стиляг можна було побачити у вузьких донизу (не більше 25 см) брюках-«дудочках» (хоча стандартна ширина брюк дорівнювала 35 см), картатих піджаках з широкими в'язаними плечима, яскравих (переважно жовтих кольорів) нейлонових сорочках у «гавайському стилі», вузьких краватках із зображенням папуг або пальм, за що вони отримали назву «пожежа в джунглях», великих картатих кепі з довгими козирками або м'яких капелюхах [2, 73; 4, 119; 19, 38]. Вузтям стилияг були «румунки» – вузькі

лаковані черевики на каучуковій високій світлій мікропрористій підошві, яку називали «манкою» [19, 38]. Дівчата красувалися у взутті на високих підборах, міні-спідницях, при тому, що ідеальна довжина спідниці повинна обов'язково прикривати коліна [16, 31; 17, 30]. Іноді ходили у брюках, які ідеологічна пропаганда засуджувала як вияв вульгаризму й нескромності.

Вирізнялися стилиаги й зачіскою. Хлопці «робили півнячий гребінь на голові» – зверху волосся начісували й пригладжували по боках до голови. Вони першими наважилися копіювати із зарубіжних фільмів моду на довге волосся в чоловіків. Дівчат видавали «чаклунка» (довге волосся, яке фарбували в рудий колір), «кінській хвіст» (гладко зачесане волосся) або «бабетта».

У середовищі стилиаг були популярні свосвідні предмети розкоші – трофейні запальнички та портсигари, американські гральні карти з напівоголеними дівчатами у стилі rip-up, ще не розповсюджені в той час авторучки тощо.

Такий стиль одягу влада асоціювала з неблагонадійністю й приналежністю до політичної опозиції. У стилиажництві вбачали пряму загрозу ідеологічному вихованню громадян, а тому постійно вели зі стилиагами боротьбу як за допомогою нав'язування суспільству певного стилю в одязі, так і через формування негативного образу сприйняття стилиаг у ЗМІ. З 1957 р. в «Перці» систематично з'являються сатиричні матеріали про стилиаг та карикатури на них [20, 5]. Бажання бути модним фейлетоністи одразу ж назвали низькоколоніальним перед капіталістичним Заходом. Пропагандистські статті називали їх ідеологічно нестійкими, звинувачували в неробстві та дармоїдстві, приписували антиморальність (вживання жаргону, схильність до розваг і т. ін.) [21, 2; 22, 2].

Модництво 1950 – 60-х рр. не можна вважати відкритим соціальним протестом молоді проти державної влади й офіційної ідеології. Скоріше, це було звичайне бажання краще одягатися, бути схожими на своїх зарубіжних однолітків. Водночас манера поведінки й зовнішній вигляд стилиаг віддзеркалювали внутрішні переживання й настрої частини населення, виражали прагнення молодих людей до соціального самоствердження й виокремлення з одноманітного за зовнішнім виглядом і стереотипами мислення натовпу. Стиляги були явищем чисто радянським, хоч і з'явилися в результаті впливу Заходу. Їхня субкультура стала підґрунтям для формування в подальшому відкритого соціального протесту й незгоди за допомоги одягу й манери поведінки (рух «хіпі»).

Зі стилиажництвом тісно пов'язане явище андеграунду, що виникло в Радянському Союзі як реакція на підкорення мистецтва державній ідеології. Цей рух відображав прагнення молодого покоління самостійно обирати для себе шлях культурного розвитку й висловлював протест проти тих стереотипів сприйняття дійсності, смаків і цінностей, які нав'язувала офіційна ідеологія. Культура андеграунду наслідувала західні стандарти повсякденного життя і включала в себе певні атрибути одягу, манери поведінки, особливу лексику й систему культурно-естетичних уподобань, притаманних тогочасній західній культурі.

За допомоги імпортованих транзисторних приймачів, які добре «ловили» середні й короткі хвилі («Спідола», «Альпініст»), та магнітофонів типу «Комета», «Маяк», «Урал», передова молодь все більше захоплювалася джазом і рок-н-ролом. Завдяки цим нехитрим засобам приймання, записували та з рук у руки нелегально тиражували платівки з «ідеологічно шкідливою» музикою, яку передавали закордонні радіостанції. Виник новий вид підпільного бізнесу, названий у народі «джаз на кістках» або «музика на ребрах» (записи велися на старих рентгенівських знімках у вигляді саморобних

гнучких платівок). Поширення здобувають нові танці: рок-н-рол, твіст, шейк, танго, фокстрот, бугі-вугі, джаз, які потайки танцювали в гуртожитках чи на закритих вечірках.

Популярність цих музичних напрямів була настільки значною, що партійно-радянські та комсомольські органи сприймали їх як стихійне лихо, розгорнувши потужну ідеологічну боротьбу в пресі. Розповсюдження набувають статті типу «Психоз під музику», «Таємний агент ФБР Елвіс Преслі» тощо. Лозунг «Сьогодні ти играєш джаз, а завтра Родину продаєш!» активно використовували на всіх комсомольських заходах, застерігаючи молодь від нездорового захоплення цим музичним жанром [1, 81; 2, 73].

Гучна пропагандистська кампанія розгорнулася на рубежі 1958 – 1959 рр. навколо неформальної молодіжної організації «Голубая лошадь», що об'єднувала понад 5 тис. харківських стилиаг. Її очолив студент Харківського політехнічного інституту Є. Гребенюк [23]. «Комсомольская правда» (а слідом й інші газети) у великій статті назвала стилиаг «обмеженими людьми з курячим світоглядом», «розбещеною молоддю» і т. д., а також звинуватила в «догідливому наслідуванні моралі буржуазного Заходу», «збоченнях сексуального характеру» [24, 3]. Активісти цієї організації були виключені з навчальних закладів, а Є. Гребенюк навіть ув'язнений. На протигагу подібного роду організаціям, влада заохочувала утворення вокально-інструментальних ансамблів (ВІА), котрі фактично мали всі технічні ознаки рок-гуртів. ВІА в подальшому зіграють не останню роль у перебудові радянського тоталітарного режиму.

Отже, обережна й неповна відмова від жорстких політичних схем та ідеологічного тиску, що виявилася в послабленні самоізоляції КПРС від західноєвропейського та загалом капіталістичного світу, спричинила перебудову традиційних стереотипів мислення, зміщення акцентів у світосприйнятті громадян, а також породила серед населення певний оптимізм щодо можливої демократизації життя. Цей процес був поступовим, оскільки стійку дію мали правила поведінки попереднього часу, які продовжувала диктувати ідеологічна пропаганда. Хоча процес впливу західного світу був контрольований і чітко дозований владою, проникнення в Радянську Україну зарубіжної літератури, кінофільмів, музики, моди зумовило руйнування ідеологічної одновимірності, демократизацію й модернізацію мислення. Свідченням цього стали такі явища суспільного життя, як стилиажництво й андеграунд. Політика підпорядкування й регламентації всіх сфер життя дедалі більше наштовхувалася на опір та протидію.

1. Брусиловская Л. «Московский Бродвей», «джаз на костях» и «пожар в джунглях» // *Родина*. – 1998. – № 8.
2. Кирсанова Р. Стиляги. Западная мода в СССР 40 – 50-х годов // *Родина*. – 1998. – № 8.
3. Лебина Н. Во что одеть «кузькину мать»? // *Родина*. – 2009. – № 6.
4. Лебина Н. Денди в кукурузе // *Родина*. – 2007. – № 7.
5. Лебина Н. XX век: словарь повседневности // *Родина*. – 2006. – № 1.
6. Камінська Н.М., Нікуленко С.І. *Костюм в Україні від Київської Русі до XXI ст.* – Х., 2004.
7. Соколовський М. *Зростання добробуту радянських людей і зuboжіння трудящих у країнах капіталу* // *Вільна Україна*. – 1953. – 3 квітня.
8. Соколовський М., Нікуленко С.І., Нікуленко Т.Г. *Толковий словарь языка Советов.* – СПб., 1998.
9. Штепа П. *Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість.* – Дрогобич, 2005.
10. *До наших читачів* // *Всесвіт*. – 1964. – № 4.
11. «Кристиан Диор» в Москві 1959 г. // *Softmixer.com: сетевой журнал*. – 2011. – 8 серпня [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: <http://www.softmixer.com/2011/08/1959.html>.
12. *Идеологические комиссии ЦК КПСС. 1958 – 1964: Документы / Сост. Е. Афанасьева. – М., 2000.*
 13. *Центральный державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 5141.*
 14. *ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 5691.*
 15. *Вам можно помочь // Работница. – 1964. – № 8.*
 16. *Голикова Н. Платья из клетчатых тканей [Рисунки] // Работница. – 1956. – № 4.*
 17. *Лапина А. Что предлагает мода // Работница. – 1960. – № 4.*
 18. *Семенова К. Косметическое поветрие // Работница. – 1962. – № 8.*
 19. *Прокопенко А.А. Шаги по матушке Земле. – Полтава, 1999.*
 20. *Перець. – 1957. – № 19.*
 21. *Вогонь критики по стілягах // Ленінська молодь. – 1956. – 16 грудня.*
 22. *Нагорний А. Кого можна назвати «стілягою»? // Ленінська молодь. – 1956. – 21 листопада.*
 23. *Голубая лошадь & стіляги // Wtfigo-today. – 2009. – 16 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wtfigo-today.blogspot.com/2009/01/blog-post_969.html.*
 24. *Стародуб А., Удовенко Г. Куда прискакали голубые лошади // Комсомольская правда. – 1959. – 13 січня.*

Tevikova O.V. The «Stilyazhnytstvo» and the underground culture as the phenomenons of the Khrushchev's «thaw» (the 1953th – 1964th). In this article are investigated such specific historical problems as the «stilyazhnytstvo» and the underground culture. These trends have appeared as the consequence of the Soviet regime liberalizing, known as the Khrushchev's «thaw». Particular attention is paid to the thinking transformation of the Soviet Ukrainian citizens. That was possible under the policy of easing of the Soviet Union self-isolation from the Western European and other capitalist countries.

Keywords: stilyazhnytstvo, «stilyagy», underground culture, «thaw», the «iron curtain» self-isolation.

Л. О. Чорна

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОЇ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ ТА ПРИРОДИ ХОЛОДНОГО ЯРУ

У статті розкривається історико-культурне та природоохоронне значення урочища Холодний Яр та діяльність природоохоронних інституцій, місцевої влади із комплексної охорони пам'яток історії та природи цієї місцевості.

Ключові слова: Холодний Яр, національний природний парк, Черкащина.

Одним із найцікавіших місць не лише Черкащини, але й усієї України в історичному та природному аспектах є урочище Холодний Яр. Тут зосереджені археологічні пам'ятки різних історичних періодів [1, 74-78]. Холодний Яр, Чигиринщина асоціюються із Визвольною війною під проводом Б. Хмельницького, Коліївщиною, багатьма відомими іменами в українській історії. В цьому краї залишався незборимим дух боротьби за свободу українського народу. Останнім часом зацікавленість до цієї місцевості ще більше виросла, оскільки вийшов роман В. Шкляра про Холодноярську республіку [2]. Якщо раніше твір на цю ж тему Ю. Горліс-Горського [3] не мав широкого резонансу, то нині, через відмову В. Шкляра від офіційної Шевченківської премії, ця сторінка історії боротьби за українську державність набула широкого громадського розголосу. Побувати у Холодному Яру щороку прагне все більше українців та зарубіжних гостей.

Однак, зважаючи на те, що тривалий час функціонує Чигиринський національний історико-культурний заповідник, а пам'ятки археології та історії Холодного Яру є предметом постійної зацікавленості вітчизняних

істориків, ми звернемо увагу на вирішення проблеми взяття під охорону держави того природно-історичного середовища, серед якого розвивалися знакові для кожного українця історичні події. Отже, метою нашого дослідження є аналіз діяльності природоохоронних організацій та місцевої влади Черкащини, починаючи із 1960-х рр і дотепер, зокрема у справі заповідання лісових масивів Холодного Яру.

Холодний Яр, загальна площа якого 6804 га, цікавий своїм рельєфом. За гіпотезою геологів, він знаходиться на північній стороні величезного кратера колишнього вулкану. Центральна його частина – велике плоскогір'я, підняте на 224 м над рівнем моря. Місцевість помережана багатьма ярами загальною довжиною до 250 км, кожен з яких має свою назву, що свідчить про певний період історії. У Холодному Яру б'є велика кількість джерел, течуть струмки, які славляться цілющою водою. Лісові масиви складаються переважно із насаджень дуба (більше 80%), решта припадає на ясен, липу і сосну. Часто можна побачити вікові дерева. У Холодному Яру зростають рідкісні підсніжник білосніжний та складчастий, ведмежа цибуля, азалія понтійська, кадило духмяне, бруслина карликова, тюльпан дібровний, орхідея, горіцивіт, гніздівка звичайна, анемона, лілія лісова та ін. Різноманітний тваринний світ, тут мешкають козуля європейська, кабан дикий, олень плямистий, горностай, куниця, лось та ін. Із птахів зустрічаються рідкісні чорний лелека, нерозень, степовий конюк, зміїд, сірий журавель.

Вирішення проблеми заповідання природи Холодного Яру розпочалося ще на початку 1960-х рр. Необхідно підкреслити ініціативу місцевої влади. Так, Виконком Черкаської обласної Ради депутатів трудящих у розпорядженні № 205-р від 5 червня 1964 р. вирішив «просити Раду міністрів УРСР затвердити пам'яткою природи республіканського значення «Холодний Яр» площею 521 га [4, 44], але на той час це питання лишилося без вирішення. Пожвавилася природно-заповідна діяльність на Черкащині зі створенням у жовтні 1967 р. Черкаської обласної інспекції Державного Комітету Ради міністрів УРСР з охорони природи, відповідно до Постанови Ради міністрів УРСР № 371 від 10 червня 1967 р.

До виявлення, інвентаризації та опису пам'яток природи широко залучалася громадськість. Зокрема щиро відданим цій справі був лісничий Креселецького лісництва Кам'янського лісгоспзагу О. Найда. Добре знаючи місцевість, досліджуючи літературні джерела, збираючи народні перекази, він склав великий список пам'яток культури і природи Холодного Яру. Перелік складався із назви пам'ятки, вказувався квартал лісництва та джерело, звідки взято відомості. Тут були пам'ятки історії, починаючи із найдавніших часів: могили скіфів і кімерійців, городище часів Київської Русі, земляні вали, підземні печери. Багато пам'яток стосувалися козацьких часів: місце таємного поховання Б. Хмельницького, Гребля Хмеля (місце поєдинку Б. Хмельницького із С. Чарнецьким), козацькі могили; Холодноярська січ, заснована Песиголовцем і відновлена Й. Шеметом, урочище Бутове (пов'язано із іменем Павлюка). Значна частина списку стосувалася Коліївщини: гора Журбина («Шуми гора») – стоянка загону Сподвижника і Залізняка, Склик – місце великої Ради повстанців, Значок – база повстанців; Циганський яр, де гайдамаки страчували зрадників, Гульбище – храмові місця гайдамаків, Гайдамацькі криниці, Козацьке (гайдамацьке кладовище). Не обминалися і зразки давньої матеріальної культури: колишні доменні печі, поташні, Гута (місце знаходження скляних заводів). Живими свідками історичних подій були тисячолітні і трьохсотлітні дуби, 200-літні тополі, ставки, де гайдамаки хрестили мечі,